

BOJE KRITIČKOG TEMPERAMENTA

(Aleksandra Žeželj: *Svet međuboj: ogledi o srpskoj i angloameričkoj književnosti*, Partenon, Beograd, 2025)

Zbirka kritičkih eseja *Svet međuboj: ogledi o srpskoj i angloameričkoj književnosti* šesta je po redu objavljena knjiga Aleksandre Žeželj. Svako ko poznaje njen kritički rad primetiće da su u podnaslovu ove publikacije objedinjene dve povlašćene sfere autorkinog profesionalnog interesovanja – srpska i angloamerička književnost. A ako se ima u vidu kritički temperament Aleksandre Žeželj, izrastao iz specifične fuzije intelekta i čulnosti, temperament koji je ostavio markantan trag i na njenim najnovijim interpretacijama književnih tekstova, neutralni iskaz o sferama interesovanja valjalo bi konkretizovati pojašnjenjem da su u *Svetu međuboj* zapravo združeni eseji iz domena autorkinih karakterističnih intelektualnih *pasija* i stvaralačkih *žudnji*.

S pogledom usmerenim na dosadašnji kritički rad Aleksandre Žeželj, lako se uočava kontinuitet njenih literarnih preokupacija, koje su u novoj knjizi dobile svoje aktuelno zaokruženje. Autorka je najpre iz oblasti anglistike objavila dve monografije o klasicima američke književnosti, jednu o Tenesiju Vilijamsu, naslovljenu *Normative Masculinity and Its Subversions in Tennessee Williams' World and Style* (2016), a potom opsežnu studiju o Ernestu Hemingveju, *Hemingvej i rod: pisac u mreži teorije* (2018), da bi se kasnije, kao da je želela da ostvari neku vrstu kritičke simetrije, posvetila srpskim autorima, sa publikacijama *Pesnik i jedan čitalac: ogledi o poeziji i prozi Dragana Lakićevića* (2020) i *Valjarević u dijalogu* (2022). Između potonje dve monografije Aleksandra Žeželj objavljuje Zbirku *leptirova* (2021), knjigu eseja o angloameričkim piscima, sa priložima o Hemingveju, Stajnbeku, Ficdžeraldu, Tenesiju Vilijamsu, Henriju Mileru i drugim.

U *Svetu međuboj* premijerno su se među istim koricama našle srpska i angloamerička književnost, pri čemu se zadržava fokus na autorima epohe modernizma i postmodernizma, a u tim periodizacijskim okvirima na piscima modernističke i postmodernističke poetičke orijentacije. Autorka se nije upustila u klasični vid komparatističkog delovanja, gde bi srpske pisce neposredno poredila sa engleskim ili američkim, već ih je poredala jedne pokraj drugih u dva obimna poglavlja, dok je svojim interpretativnim radom čitaocu prepustila da samostalno zaključi šta takav odabir znači i zašto je smislen i opravdan.

Ogledi iz *Sveta međuboj* pokazuju sličnu strukturu, i to prema modelu po kome je svakom piscu dodeljen po jedan ključni pojam. To se uočava i u ujednačenim esejistič-

kim naslovima: „Žena: Andrić”, „Priča(nje): Desnica”, „Starost: Selimović”, „Ljubavnici: Albahari”, „Slike: Lakićević” ili, na angloameričkoj strani, „Telo: Mejler”, „Konvencije ljubavi: Barns”, „Želja: Asiman”. Lozinka dakle glasi: jedan pisac – jedan pojam, odnosno jedan pisac – jedna tema, jer je prizma kroz koju kritičarka promatra opuse srpskih i angloameričkih pisaca najčešće tematska. Koji su kritički učinci takvog izbora – uskog povezivanja jedne teme uz figuru jednog pisca? Autorka ne tvrdi da je time ponudila povlašćen model tumačenja i osvojila neprikosnovenu hermeneutičku poziciju, odnosno da je potezom kritičarskog pera prikazala celu poetičku paletu određenog pisca. Naprotiv, njen analitički pogled usmeren je najpre na *dograđivanje slike* o celini autorskih poetika: Aleksandra Žeželj uočava izvesne praznine na šarenom platnu srpske kritike, i opažena prazna mesta dopunjava (među)bojama sopstvenih opservacija. (To joj, inače, kako je usmena kritika već zapazila, ponajbolje polazi za rukom u ogledu o Davidu Albahariju.) Nije manje važno što nastoji da osvetli i lično nijansira i širi poetološki pejzaž kome pripadaju njeni izabrani pisci, da ukaže na to kako se pojedinačni autor upravo tretmanom izoloovane tematike – *žena, starost, telo, konvencije ljubavi* – upisuje u kanon modernističke odnosno postmodernističke literature. Šira perspektiva koju autorka razvija ugrađujući jednu sasvim određenu temu jednog pisca u raskošni poetički spektar modernizma i postmodernizma pribavlja esejima iz *Sveta međuboj* punoću opsežnijeg književnoistorijskog pogleda, sa konturama pomalo nesvesno izvedene komparatističke studije.

Iako Aleksandra Žeželj ne polaže pravo na ekskluzivnost sopstvenih izbora, ni tematskih, ni metodskih ili interpretacijskih, i tako bar na nivou metakritičke svesti o sopstvenom pisanju svedoči svoju vezanost za eminentno postmodernistički veltanša-uung, ona u *Svetu međuboj* nastavlja da izgrađuje lični književni kanon i nudi ga čitalačkoj publici na procenu. Sa pitanjima koje pisce Aleksandra Žeželj uvodi u svoj intimni antologijski krug i koje interpretativne kategorije im dodeljuje – pored već navedenih tu su još i Crnjanski, Somerset Mom, Golding, Keruak, Malamud, Čarls Simić i M. V. Ljosa kao jedini autor koji ne pripada književnim tradicijama obuhvaćenim naslovom knjige, doduše u ulozi jednog od dva člana poredbene analize, skupa sa Somersetom Momom – sa tim pitanjima prelazi se u jednu graničnu oblast razmatranja, gde se takav izbor može (ili mora) dovesti u vezu sa autorkinom kritičkom pozicijom, a tačnije bi bilo reći – sa njenim kritičkim temperamentom. Jer Žeželj pripada onoj vrsti kritičarki kod kojih je polazište uvek temperament. U činu pisanja taj lični impuls preobražava se u kritički temperament, dok se kritičko stanovište pojavljuje tek kao njegova racionalizovana artikulacija.

A kritički temperament Aleksandre Žeželj rezultat je osobenog stapanja intelektualnosti i čulnosti, što je zasigurno i jedna od najatraktivnijih dimenzija njenog rukopisa. Ni sama autorka ne krije tu autopoetičku orijentaciju. Knjiga je uokvirena citatima koji deluju kao programski stavovi: od misli Ernesta Sabata da je „čovjek pre svega emotivno, a tek onda intelektualno biće”, da on „prvo oseća svet, a zatim o njemu razmišlja”, ideje pretočene u širi uvid o tome da „umetnost prethodi filozofiji”, do Asimanove sažete formule – „strast jeste način mišljenja”. Na završnim stranicama knjige pojavljuje se i figura Suzan Sontag, koja je opisana kao „žena velikih znanja”, ali i izrazite spisateljske „gro-

zničavosti i strasti” – portret koji se lako može čitati i kao indirektni kritičarski ideal Aleksandre Žeželj.

Intelektualna glad kao druga strana autorkinog kritičkog temperamenta najpre se manifestuje kao faustovski nagon da se sazna apsolutno sve što se saznati može iz oblasti estetike i književne teorije, od Aristotela do današnjeg dana. I naravno, ne samo da se sazna, već i da se spozna i da se iz nepreglednog teorijskog nasleđa usvoje oni njegovi elementi sa kojima se oseća intelektualna bliskost, a da se o ostalima bude što temeljnije obavešten. Neka od tumačenja zasnivaće se u ovoj knjizi na idejama koje Žeželj često zbirno naziva „zapadnom teorijskom tradicijom”, misleći pritom poglavito na feminističku kritiku, studije roda i teorije kvira, kao i na neke istaknute figure poststrukturalističkih teorijskih struja. Međutim, opšti je utisak da se kritičarka, koliko god da je temeljno usvojila sva ta učenja i koliko god bila vešta u njihovoj primeni na književni tekst, pokazuje najboljom onda kada u slobodnom zaletu nezavisnog kritičkog duha uspe da nadmudri teoriju zauzimajući ugao posmatranja koji teorijsku građu produktivno apsorbuje u činu interpretacije. U tom poduhvatu najbolji saradnik joj je višestruko pominjana kritička čulnost.

Aleksandra Žeželj ima povišen osećaj za senzualne, emotivno-senzualne, erosne, erosno-telesne i čisto telesne manifestacije proznog diskursa i pesničkog jezika. Na najpovršnijem nivou, taj osećaj za *književno čulno* dolazi do izražaja u odabiru tema – to su teme tela, žudnje, čežnje, ljubavnih i preljubničkih čarolija, seksualnosti, erosa, homoe-rotskih odnosa, ali i teme inverzije čulnosti, koja se javlja u vidu osujećene ljubavi i osujećene seksualnosti, u vidu opadanja vitalnosti, sabotaže erosnih relacija i libidinosnih snaga, na kraju i u vidu dezintegracije tela – uprizorene u dijapazonu od naturalističkih bioloških manifestacija starenja i filozofske kontemplacije nad tim fenomenom kod Meše Selimovića do grotesknh vizija telesnih deformacija i dekompozicije kod Crnjanskog. A tu opet postoji i povratna sprega ka teoriji kao intelektualnom zaleđu tumačenja, jer su mnoge od navedenih tema iz sfere čulnosti direktno povezane sa disciplinarnim interesovanjima feminističke kritike, teorije roda i kvira.

Ali, kao što se i intelektualnost kod Aleksandre Žeželj manifestuje ne samo u akumulaciji sveznanja iz oblasti teorije i kritike, već i kao jedna strana kritičkog procesa, isto tako i čulnosti kao drugom polu istog procesa nije samo dodeljena uloga da bira čulno senzitivnu problematiku. Čulnost se u *Svetu međuboj*a javlja i kao autorkin kritički instrument, kao modus pristupa književnom tekstu. Njen postupak često podrazumeva ono što bi se moglo nazvati čulno inspirisanom kritičkom empatijom – nastojanjem da se tekst razume iznutra, ulaskom u njegov duhovni i jezički horizont. Takvo čitanje obuhvata ne samo strukturu značenja već i ritam teksta, njegovu atmosferu, emocionalnu i telesnu energiju. Privremena suspenzija analitičke distance omogućava kritičarki da oseti, a ne da samo spozna, unutrašnju logiku teksta i da registruje njegov čulni puls, a to najveštije izvodi upravo onda kada kritički prijanja uz delo koje i samo tematizuje neki od aspekata iz širokog dijapazona senzualnosti. Sposobnost da se tekst doživi kao senzualno i emotivno iskustvo, a ne samo kao predmet racionalne analize, omogućava da se pored misaonog opprisutni i njegov egzistencijalno-afektivni naboj.

U esejističkim studijama *Sveta međuboj*a susreću se anglistička i srbistička perspektiva, teorijska upućenost i interpretativna sloboda, racionalni prodor u tekst i senzualno saživljavanje sa njime. Ta višestruka susretanja i stapanja, realizovana dejstvom unikatnog kritičkog temperamenta, oblikuju prepoznatljiv kritički glas Aleksandre Žeželj, koji se u savremenoj srpskoj kritici izdvaja kao osobena *međuboj*a, nastala iz individualnog prožimanja intelektualnih i čulnih nijansi.